

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นทรัพยากรพื้นฐานในการดำรงชีพของมนุษยชาติ และเป็นปัจจัยหลักของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์และเอื้ออำนวยต่อกันอย่างมีคุณภาพยิ่ง ป่าไม้ที่สมบูรณ์จะป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน โดยน้ำฝน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตภูเขาสูงชันซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร

ปัจจุบันพื้นที่ป่าต้นน้ำได้ถูกบุกรุกแผ้วถางอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษที่ผ่านมาประชากร ชุมชนบนพื้นที่สูง มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประชากรชุมชนบนพื้นที่สูง 20 จังหวัดในประเทศไทย พ.ศ.2540 มีจำนวน 991,122 คน (กรมประชาสงเคราะห์, 2541.) จึงจำเป็นต้องเปิดพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตรทั้งแบบถาวรและไร่เลื่อนลอยมากขึ้นทำการเกษตรของเกษตรกร คังกล่าว ขาดความเหมาะสมและหลักเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ที่ดินและการอนุรักษ์ดินและน้ำส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว มีผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีพของเกษตรกรใน ท้องถิ่น และราษฎรที่อาศัยอยู่ตอนล่าง ตลอดจนเสียหายต่อเศรษฐกิจของประเทศโดยรวม

ทรัพยากรดิน นับว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการผลิตด้านการเกษตรของประเทศไทย แต่ดินในประเทศไทยกลับมีสภาพปัญหาต่อการเกษตรกรรมมากถึง 181.19 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 56.52 ของพื้นที่ประเทศ (นวรรตน์ และดวงมาลย์, 2535 : 49) โดยทั้งนี้ดินที่มีปัญหามากที่สุดคือ ดินบนพื้นที่ภูเขา (Slope complex soils) ประมาณ 96.19 ล้านไร่หรือคิดเป็นร้อยละ 30 ของพื้นที่ประเทศ ภาคเหนือของประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมด 169,644.29 ตารางกิโลเมตร (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2536 : 57) มีพื้นที่ภูเขาที่มีความลาดชันมากกว่า 35% อยู่จำนวน 86,434.79 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 50.95 ของพื้นที่ภาคเหนือ (เอิบ, 2533:240) ปัญหาหลักของดินบนพื้นที่สูง คือการชะล้างพังทลายของดิน โดยเฉพาะภาคเหนือตอนบน ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ของ 8 จังหวัด คือ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา น่าน และแพร่ มีพื้นที่รวมกันประมาณ 54 ล้านไร่ พื้นที่มีการชะล้างพังทลายของดินในชั้นปานกลาง ถึงขั้นรุนแรง 29 ล้านไร่หรือร้อยละ 53.7 ของพื้นที่ภาคเหนือ (สิทธิลาภ, 2536 : 13)

ชาวไทยภูเขาในประเทศจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ (เผ่า) มีทั้งหมด 9 เผ่า ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง (แม้ว) เมี่ยน (เย้า) อาข่า (อีเก้อ) ลาหู่ (มุเซอ) ลีซอ (ลีซอ) ลัวะ (ละว้า) ขมุ, ถิ่น (มิล, ปรีย) (กรมการปกครอง, 2543:18) กะเหรี่ยงเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าที่ใหญ่ที่สุดในประเทศโดยรวมตัวกัน อยู่หนาแน่นในพื้นที่ป่าเขาทางทิศตะวันตกของประเทศไทยเป็นชาวไทยภูเขาเผ่าที่กระจายตัวมากที่สุด โดยอยู่กระจัดกระจายตั้งแต่ตอนใต้ของจีน เวียดนาม ลาว และไทย (กรมประชาสัมพันธ์, 2541)

ชาวไทยภูเขาเป็นกลุ่มชนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทำให้เกิดปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ในภาคเหนือเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีการเกษตรแบบตัดฟัน โคน เผา มีการทำไร่ เลื่อนลอยในบริเวณที่เป็นป่าต้นน้ำลำธารทำให้เกิดปัญหาขาดสิ่งปกคลุมดิน ส่งผลให้เกิดน้ำ ไหลบ่ากัดเซาะหน้าดินมากยิ่งขึ้น (กรมพัฒนาที่ดิน, 2530) สภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ที่ดินส่วนใหญ่ เกิดจากการที่ผิวหน้าดินถูกกัดเซาะจากฝนที่ตกลงมาและน้ำที่ไหลบ่าหน้าดินเป็น จำนวนมาก ทำให้สูญเสียดินที่อุดมสมบูรณ์ไป การป้องกันการชะล้างพังทลายของดินบนพื้นที่ ลาดชันที่ไม่มีดินไม้ปกคลุม สามารถทำได้หลายวิธี เช่นการทำแนวขั้นบันได การปลูกพืชสลับ ตามแนวขวางพื้นที่ลาดชัน การปลูก แดบพืชยืนต้นตระกูลถั่ว (ถั่วมะแฮะ กระถิน ฟลามิงเจีย) และการปลูกแดบพืชตระกูลหญ้า เป็นต้น

การใช้แดบหญ้าแฝกปลูกเป็นแถวขวางตามลาดชัน เป็นเทคโนโลยีชาวบ้านที่พัฒนาโดย เกษตรกรมานานแล้ว ในบางประเทศของทวีปแอฟริกา และอินเดีย เกษตรกรปลูกหญ้าแฝกตาม ขอบเขตแปลง เพื่อแสดงขอบเขตการถือครองที่ดิน นอกจากนี้ในแอฟริกายอมรับหญ้าแฝกเป็น ขอบเขตราชการได้เนื่องจากถือว่าหญ้าแฝกเป็นพืชถาวรและไม่เคลื่อนย้าย เกษตรกรบางแห่งใน ประเทศโคลัมเบียรู้จักใช้หญ้าแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของขอบถนนเข้าหมู่บ้านเช่นเดียวกัน (กรมพัฒนาที่ดิน, 2535)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริครั้งแรกเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2534 ณ สวนจิตรลดา และ ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (สำนักงาน กปร., 2542) มีใจความสรุปว่าให้ศึกษาทดลองการปลูกหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการ พังทลายของดินในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ และพื้นที่อื่นๆ ที่เหมาะสมอย่างกว้างขวาง โดย เฉพาะศูนย์ศึกษา การพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริและศูนย์ศึกษาการพัฒนา เขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริการดำเนินการศึกษาทดลองการปลูกหญ้าแฝกให้พิจารณา ลักษณะภูมิประเทศ ซึ่งแบ่งออกได้ 2 ลักษณะของพื้นที่ดังนี้

1. การปลูกหญ้าแฝกบนพื้นที่ภูเขาให้ปลูกหญ้าแฝกตามแนวขวางของความลาดชัน และใน ร่องน้ำของภูเขาเพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินและช่วยเก็บความชื้นในดินไว้ด้วย

2. การปลูกหญ้าแฝกบนพื้นที่ราบให้ดำเนินการในลักษณะดังนี้ คือปลูกโดยรอบแปลง ปลูกในแปลง ๆ ละ 1 หรือ 2 แถว และสำหรับแปลงพืชไร่ให้ปลูกตามร่องสลับกับพืชไร่

3. ผลของการศึกษาทดลอง ควรเก็บข้อมูลทั้งด้านการเจริญเติบโตของลำต้นและราก ความสามารถในการอนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของดินและการเก็บความชื้นในดิน และเรื่องพันธุ์หญ้าแฝกต่างๆ

วันที่ 14 มีนาคม 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชมกิจการของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ลาน้อย อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พระองค์ได้รับสั่งให้ชาวไทย ภูเขาเผ่าม้งปลูกหญ้าแฝกระหว่างแถวของกะหล่ำปลี ซึ่งชาวไทยภูเขานิยมปลูกเป็นพืช ฤดูแล้งโดยการให้น้ำระบบฝนเทียม นอกจากนั้นทั้งสามพระองค์ได้เสด็จทอดพระเนตรแปลงรวบรวมพันธุ์ แปลงขยายพันธุ์และทรงปลูกหญ้าแฝกไว้เป็นอนุสรณ์อีกด้วย

วันที่ 19 มีนาคม 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมชมศูนย์พัฒนาเกษตรที่สูงปางตอง ตำบลหมอกจำแป๋ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริว่าในส่วนของการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำให้พิจารณาปลูกก่อนหญ้าฝนสัก 3 เดือน ในกรณีที่พื้นที่มีน้ำพอที่จะมารดคันหญ้าแฝกเพราะจะทำให้หญ้าแฝกแข็งแรง เมื่อถึงหน้าฝนจะทนต่อความแรงของน้ำในหน้าฝนได้ (สำนักงาน กปร, 2542)

จากแนวพระราชดำริเรื่องการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ จึงเป็นแนวนโยบายสำคัญอย่างหนึ่งในการส่งเสริมปลูกหญ้าแฝก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนพื้นที่สูงที่มีความลาดชันมาก ซึ่งมีชาวไทยภูเขาอาศัยอยู่จำนวนมากหลายเผ่าชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาแต่ในอดีต ในแต่ละเผ่าก็มีวิธีในการอนุรักษ์ดินและน้ำแตกต่างกันไป การส่งเสริมปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำบนพื้นที่สูงแก่ชาวเขานับว่าเป็นเรื่องใหม่ที่แปลกใหม่ในสังคมวัฒนธรรมชาวเขารวมทั้ง การยอมรับและการตระหนักถึงผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้น ที่ผ่านมานักงานของรัฐต้องเสียเวลา งบประมาณ และ กำลังบุคลากร จำนวนมากในการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้และมีความยั่งยืนในทุกด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดินและน้ำโดยการใช้หญ้าแฝกของเกษตรกรชาวไทยภูเขาปัจจุบันที่มีผลต่อความสำเร็จของการส่งเสริมหญ้าแฝกระหว่างเผ่า ซึ่งจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีชาวไทยภูเขาทั้งหมด 5 เผ่าหลักคือ เผ่ากะเหรี่ยง ม้ง ลัวะ ลีซอ และมูเซอ โดยเลือกศึกษา 3 เผ่าหลักได้แก่ เผ่าม้ง ลัวะ และกะเหรี่ยงในอำเภอแม่สะเรียงที่มีการส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ

ดังนั้นการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จการส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝกกับชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง เผ่าลัวะ และเผ่ากะเหรี่ยงเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ บนพื้นที่สูง ในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะเป็นแนวทางในการส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝกบนพื้นที่สูงให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จมากขึ้นและยั่งยืนในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์งานวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้หญ้าแฝกในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ของเกษตรกรชาวไทยภูเขา
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม กับการความสำเร็จในการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ของเกษตรกรชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ลัวะ และกะเหรี่ยง
3. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ ที่มีต่อการส่งเสริมปลูกหญ้าแฝกในเกษตรกรชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ลัวะ และกะเหรี่ยง

สมมติฐานของการศึกษา

ปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม มีความสัมพันธ์กับของเกษตรกรชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ลัวะ และกะเหรี่ยง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ไปเป็นแนวทางสำหรับผู้เกี่ยวข้องในการวางแผนส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำแก่เกษตรกรชาวไทยภูเขาบนพื้นที่สูงให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จบรรลุเป้าหมายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่สมบูรณ์ต่อไป

ขอบเขตและวิธีวิจัย

ประชากรที่ใช้ศึกษาคือ เกษตรกรที่ปลูกหญ้าแฝกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537-2545 ในพื้นที่ตำบลแม่เหาะ ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 7 หมู่บ้าน ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 128 คน (ครอบครัว) ตามรายชื่อของกรมประชาสัมพันธ์ และกรมพัฒนาที่ดิน

นิยามศัพท์

ระดับการศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาขั้นสูงสุดของเกษตรกร

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรชาวไทยภูเขา เผ่าม้ง เผ่าลัวะและเผ่ากะเหรี่ยง ที่ปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ในพื้นที่ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดินและน้ำ หมายถึง ความรู้ความเข้าใจและความตระหนักในการอนุรักษ์ดินและน้ำของเกษตรกร

รายได้ของครอบครัว หมายถึง รายได้สุทธิของครอบครัวในรอบปี

ขนาดแรงงานของครอบครัว หมายถึง จำนวนวัยแรงงานในครอบครัวที่อาศัยอยู่จริงในบ้าน โดยไม่ไปทำงานที่อื่นเกิน 3 เดือน

ลักษณะพื้นที่ หมายถึง มีความลาดชันของพื้นที่เกิน 35%

การได้รับข่าวสาร หมายถึง เกษตรกรที่ปลูกหญ้าแฝกมีโอกาส ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการปลูกหญ้าแฝก โดยวิธีใดบ้าง เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เอกสาร วารสาร หรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของโครงการ

การติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ หมายถึง การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมงานพัฒนาที่สูงของภาครัฐ และเอกชน ในการส่งเสริมปลูกหญ้าแฝก

การเข้าร่วมฝึกอบรม หมายถึง การได้รับการฝึกอบรมการปลูกหญ้าแฝกก่อนการปฏิบัติด้วยตนเอง

ผลสำเร็จ หมายถึง การที่เกษตรกรปลูกหญ้าแฝกมีการดูแลรักษา มีการยอมรับ มีหญ้าแฝกอยู่รอดจนถึงปัจจุบันไม่ต่ำกว่า 3 ปี และมีจำนวนหญ้าแฝกเหลือไม่ต่ำกว่า 50 %

กรรมสิทธิ์ที่ดิน หมายถึง เอกสารสิทธิ์ที่ทางราชการรับรองเกี่ยวกับที่ดินของเกษตรกรครอบครองอยู่

การทำไร่เลื่อนลอย หมายถึง การเพาะปลูกแบบดั้งเดิมที่นิยมเปิดป่า คัดฟัน โคนเผา เพื่อเพาะปลูกจำนวน 1-2 ปี แล้วเคลื่อนย้ายไปเรื่อยๆ โดยไม่ซ้ำที่เดิมทิ้งไว้ 5-10 ปี จึงกลับมาที่เดิม

การใช้ประโยชน์ หมายถึง การใช้หญ้าแฝกอย่างอื่นนอกเหนือจากการอนุรักษ์ดินและน้ำ

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่เกษตรกรชาวไทยภูเขามีส่วนร่วมในการปฏิบัติปลูกหญ้าแฝกในพื้นที่ของตนเอง ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการเตรียมพันธุ์หญ้าแฝก การมีส่วนร่วมในการเตรียมพื้นที่ปลูก

วิธีการกำจัดวัชพืช หมายถึง วิธีการกำจัดวัชพืชของเกษตรกรชาวไทยภูเขาที่ปฏิบัติจริงและมีผลต่อการปลูกหญ้าแฝก

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตามดังนี้

